

Radostaw Kaczan, Karolina Malinowska,
Katarzyna Pasiak, Piotr Rycielski, Małgorzata Wójcik

Lekcja 1

Różne rodzaje przemocy

UNIWERSYTET
 SWPS

 RESQL

Szanowne Nauczycielki/Szanowni Nauczyciele,

przekazujemy Wam podręcznik ze scenariuszami lekcji wychowawczych, które mogą pomóc w pracy nad budowaniem zgranej klasy i zapobieganiem negatywnym zjawiskom grupowym, takim jak przemoc rówieśnicza, prześladowanie i dręczenie rówieśnicze. Takie sytuacje występują niestety dość często w naszej szkolnej rzeczywistości i wpływają negatywnie nie tylko na ofiary prześladowania, ale także na wszystkich uczniów w klasie, którzy źle się w niej czują, niechętnie przychodzą do szkoły i gorzej się uczą. Dlatego zapobieganie tym zjawiskom stanowi integralną część pracy wychowawców i nauczycieli. Pracy niezwykle trudnej bez odpowiednich narzędzi i przygotowania.

Podręcznik zawiera 11 scenariuszy lekcji, które sprzyjają rzeczowej i bezpiecznej rozmowie z uczniami o przemoc, prześladowaniu i dręczeniu. Jednocześnie dostarczają one rzetelnej, popartej badaniami wiedzy o rodzajach przemocy oraz mechanizmach, które ją wywołują i utrzymują w grupie. A także o rolach które przyjmują uczniowie: od agresorów i ofiary, poprzez czynnych kibiców, biernych świadków, aż do aktywnych obrońców prześladowanych uczniów. Przekazywana uczniom wiedza pozwala nauczycielowi/nauczycielce „zakotwiczyć” ich poznawczo. W następnym kroku pozwala – odwołując się do tej wiedzy – pokazać uczniom, jak można ją praktycznie wykorzystać, aby stworzyć zgraną klasę. To z kolei ma wpływ na gotowość uczniów do zgłaszania nauczycielom niepokojących i zagrażających sytuacji, zarówno bezpośrednio, jak i w aplikacji RESQL.

Informacje o lekcjach

Przygotowane w ramach programu RESQL scenariusze lekcji zostały przetestowane w 16 klasach szkół podstawowych (w klasach siódmych i ósmych) oraz średnich (w klasach pierwszych i drugich). W pracy nad scenariuszami lekcji korzystaliśmy jako zespół badawczy z własnych doświadczeń oraz wcześniejszych materiałów i scenariuszy wykorzystywanych w projektach INKLA (Wójcik, Mondry 2017) i Bliżej (Wójcik, Hełka, Wośko 2016). Stworzyliśmy nowe scenariusze oraz dostosowaliśmy te już istniejące do potrzeb uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej i pierwszych klas szkół ponadpodstawowych.

Lekcje były weryfikowane pod kątem ich spójności i zrozumiałości, a także możliwości ich przeprowadzenia podczas 45-minutowej lekcji. Ponadto w każdej klasie, w której lekcje zostały przeprowadzone, mierzyliśmy ich skuteczność. Na podstawie informacji zwrotnych zebranych zarówno od uczniów uczestniczących w lekcjach, jak i od osób je prowadzących wprowadziliśmy poprawki w scenariuszach. Scenariusze lekcji zawierają wszelkie potrzebne do ich przeprowadzenia informacje oraz materiały (rysunki, historyjki, wykresy), przygotowane z myślą o 45-minutowych lekcjach wychowawczych.

W poniższej tabeli przedstawiany zalecaną przez nas kolejność lekcji wraz z ich krótką charakterystyką.

Numer lekcji	Nazwa lekcji	Opis lekcji
1.	Różne rodzaje przemocy	Uczniowie poznają różne rodzaje przemocy oraz przykłady zachowań przemocowych z różnych kategorii. Omawiają wyniki badań na temat zachowań przemocowych w szkole.
2.	Przemoc relacyjna	Czym jest przemoc relacyjna? Uczniowie poznają typy przemocy relacyjnej, np. izolowanie, wyśmiewanie, wykluczanie, ignorowanie.
3.	Cyberprzemoc	Uczniowie poznają formy cyberprzemocy – dręczenia i prześladowania za pomocą mediów społecznościowych. Wiedzą, jak unikać cyberprzemocy, a w razie jej pierwszych przejawów zgłaszają problem zaufanej osobie.
4.	Koło przemocy rówieśniczej	Uczniowie poznają role i mechanizmy, jakie występują w przemocy rówieśniczej. Uczniowie analizują m.in. kluczową rolę świadków przemocy.
5.	Konflikty	Uczniowie poznają różne formy konfliktu. Uczą się rozpoznawać konflikt i nazywać go, a także dzielić konflikty na konstruktywne, potrzebne i wspierające walkę z problemem oraz na niepotrzebne i destruktywne, które popychają ludzi do walki.
6.	Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej	Uczniowie poznają mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za bierność świadków prześladowania rówieśniczego.
7.	Atrybucje	Uczniowie analizują powody zachowań osób uznawanych za innych inne i narażonych na wykluczenie rówieśnicze. Uczą się, w jaki sposób najczęściej dokonujemy atrybucji, na czym polega podstawowy błąd atrybucji i jak go unikać.
8.	Zasady dobre dla każdej szkoły	Uczniowie analizują zasady panujące w szkole. Rozumieją swoją rolę w tworzeniu dobrych zasad w szkole. Potrafią wymienić dobre zasady. Wspólnie opracowują zestaw zasad do wykorzystania w klasie.
9.	Zgłaszanie przemocy	Uczniowie dowiadują się, jak ważne jest zgłaszanie aktów przemocy dla poprawy bezpieczeństwa ofiar i budowania dobrych relacji w klasie.
10.	Inność i różnorodność	Uczniowie wskazują na zależność pomiędzy nadaniem komuś etykiety innego/dziwnego a zachowaniem wobec niego, np. dokuczaniem mu lub odrzuceniem go w klasie.
11.	Różnice indywidualne w klasie	Uczniowie doświadczają podstawowych różnic. Poznają różnice widoczne i niewidoczne, a także uwarunkowania w zakresie różnic indywidualnych. Doświadczają, jak różni się nasza wiedza o nas samych od naszej wiedzy o innych.

Scenariusze lekcji zawierają niezbędne wskazówki, które pomogą prowadzić zajęcia w klasie: informacje dla nauczyciela, zadania dla uczniów, przykładowe wypowiedzi, dodatkowe materiały i definicje oraz rysunki. Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze można wykorzystywać pojedynczo albo zrealizować po kolei jako zamknięty cykl tematyczny.

Szkołom, które rozpoczynają wdrażanie programu RESQL, zalecamy realizację co najmniej 4 pierwszych lekcji. Dotyczą one bezpośrednio problemu przemocy, różnych jej form oraz sposobów reagowania na nią. Sądzymy również, że regularne prowadzenie tych lekcji oraz powtarzanie ich w tej samej lub nieco zmodyfikowanej formie w danej klasie może przynieść wymierne skutki. Przywoływanie znanych uczniom struktur i treści pozwala je lepiej zrozumieć i na bieżąco odwoływać się do nich. Ponadto nauczycielka/nauczyciel może wykorzystać przykłady, ćwiczenia i rysunki z poszczególnych lekcji jako materiał do dyskusji o bieżących sprawach klasy. Autorzy wielu rekomendowanych programów dotyczących zapobiegania przemocy rówieśniczej podkreślają, jak ważne jest regularne przypominanie uczniom takich treści jak:

- 1) czym jest przemoc? czy określone zachowanie jest przemocą? jak je odróżnić od tego, co przemocą nie jest?
- 2) jakie zasady panują w mojej klasie i szkole?
- 3) jak powinienem się zachować, kiedy jestem świadkiem przemocy?
- 4) co mogę zrobić, kiedy przemoc mnie dotyka? do kogo i jak zwrócić się o pomoc?

Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze lekcji nie nadają się dla klas niższych niż piąte klasy szkół podstawowych. Lekcje przeprowadzane zgodnie z proponowanymi scenariuszami można traktować jako element szerszych oddziaływań profilaktycznych i wychowawczych. W nowych klasach, które zaczynają wspólną pracę (np. w pierwszych klasach szkół ponadpodstawowych), można wykorzystać scenariusze jako część działań integrujących i budujących klimat klasy.

To nauczycielka/nauczyciel decyduje, w jaki sposób przeprowadzić daną lekcję: jak rozłożyć poszczególne elementy, ile czasu dać uczniom na kolejne zadania. Z naszych doświadczeń wynika, że młodsi uczniowie lepiej reagują, kiedy zadania trwają krótko, a czas na podanie przykładów i sposób ich prezentowania ustala nauczycielka/nauczyciel. Starsze klasy pozwalają na większą swobodę, więcej czasu można poświęcić na omawianie przykładów podawanych przez uczniów i wyników ich pracy w grupach.

W klasach, w których spodziewamy się trudności z utrzymaniem dyscypliny, proponujemy na początku lekcji:

- 1) określić zasady indywidualnego wypowiedzania się uczniów: kto mówi? kiedy mówi? ile czasu ma na to? – polecamy raczej krótkie wypowiedzi lub odpowiedzi spisane na karteczkach,
- 2) omówić sposób prezentacji wyników pracy w grupie: np. cała grupa przedstawia wyniki pracy, a kolejność prezentacji i ich czas ustala z góry nauczycielka/nauczyciel (np. 2 minuty dla każdej grupy).

Lekcja

1

Różne rodzaje przemocy

TEMAT:

Czy to przemoc? O przemocy i jej różnych rodzajach

Czas:

45 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z wydrukowaną tabelą z różnymi rodzajami agresji,
- wydrukowane lub wyświetlane na rzutniku wykresy na temat przemocy w szkole.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- rozpoznaje różne rodzaje przemocy,
- uświadamia sobie skalę przemocy w szkole,
- odróżnia agresję od przemocy,
- dostrzega problem przemocy relacyjnej,
- potrafi podać przykłady różnych rodzajów przemocy.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (analiza tekstu, metoda przypadków).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Tematem dzisiejszych zajęć są różne rodzaje przemocy, także te, z którymi możemy spotkać się w szkole. Zastanówmy się na początek, czym różnią się: agresja, przemoc i dręczenie szkolne.

2. Uczniowie na ochotnika odpowiadają. Nauczyciel/nauczycielka może im podpowiadać lub ich naprowadzać.

Na końcu nauczyciel/nauczycielka podsumowuje ich odpowiedzi.

Podsumujmy Wasze pomysły:

- **agresja** – to zachowanie, którego celem jest zadanie cierpienia innej osobie, która stara się go uniknąć,
- **przemoc** – to zachowanie, w którym strona agresywna wykorzystuje swoją przewagę nad ofiarą,
- **dręczenie szkolne** (ang. *bullying*) – to typ zachowań agresywnych, z którym mamy do czynienia, gdy jeden uczeń lub grupa uczniów wielokrotnie atakuje relatywnie słabszą osobę, upokarza ją lub wyklucza z grupy.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 1 (szukanie definicji różnych rodzajów agresji).

Proszę, usiądźcie w grupach po 4–5 osób. Teraz wypiszę na tablicy nazwy różnych rodzajów agresji. Spróbujcie zdefiniować każdy z tych rodzajów agresji. Potem wspólnie je przedyskutujemy.

Nauczyciel/nauczycielka pisze na tablicy:

- agresja fizyczna,
  - agresja relacyjna,
  - agresja werbalna,
  - agresja materialna,
  - agresja elektroniczna.
2. Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by przedstawili swoje definicje. Może uzupełniać wypowiedzi uczniów, prosić ich o uszczegółowienie.

Jeśli nauczyciel/nauczycielka uważa, że jest to potrzebne, podsumowuje propozycje uczniów.

- **Agresja fizyczna** – gdy dochodzi do fizycznego kontaktu agresora i ofiary, np. potrącenie, przewrócenie, pobicie.
- **Agresja relacyjna** – bez fizycznego kontaktu, gdy agresor celowo działa tak, by doprowadzić do w obniżenia statusu ofiary w grupie lub wykluczenia jej z grupy, np. obmawianie, **wykluczanie z grona znajomych, celowe niezapraszanie do wspólnych aktywności.**
- **Agresja werbalna** – bez fizycznego kontaktu, gdy agresor w obecności ofiary atakuje ją słowami, np. wyzywanie, przezywanie, wyśmiewanie.
- **Agresja materialna** – agresja związana z przedmiotami lub pieniędzmi, które należą do ofiary, np. kradzież lub niszczenie rzeczy ofiary.
- **Agresja elektroniczna** – agresja z użyciem nowych technologii, np. złośliwy SMS, e-mail, wpis w serwisie społecznościowym, umieszczanie w Internecie zdjęć lub filmów ośmieszających ofiarę.

3. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 2 (szukanie przykładów różnego rodzaju agresji).

W szkole możemy wyróżnić podtypy każdego z tych rodzajów agresji. Rozdam Wam teraz tabelę z różnymi typami agresji, a Wy postarajcie się napisać konkretne przykłady takich zachowań, np. przezywanie niecenzuralnym słowem, mówienie komuś bardzo przykrych rzeczy.

Nauczyciel/nauczycielka rozdaje grupom kartki z wydrukowaną tabelą.

<p>agresja relacyjna</p> 	
<p>agresja fizyczna</p> 	

agresja elek- troniczna 	
agresja materialna 	
agresja seksualna 	
agresja werbalna 	

Uwaga: W tabeli znalazła się również agresja seksualna. Nauczyciel/nauczycielka podejmuje decyzję, czy będzie omawiał w grupie ten rodzaj agresji. Jeśli nie, usuwa ten wiersz z tabeli przed jej wydrukowaniem.

4. Po zakończeniu pracy przedstawiciele grup czytają przykłady zachowań.

Nauczyciel/nauczycielka może sprawdzać odpowiedzi uczniów z tabelą z podanymi przykładami.

Uwaga: Niektóre zachowania przemocowe można zaklasyfikować do więcej niż jednego typu agresji. Np. jeśli przemoc relacyjna wyraża się w słowach lub za pomocą narzędzi elektronicznych, jest tożsama z agresją werbalną lub elektroniczną.

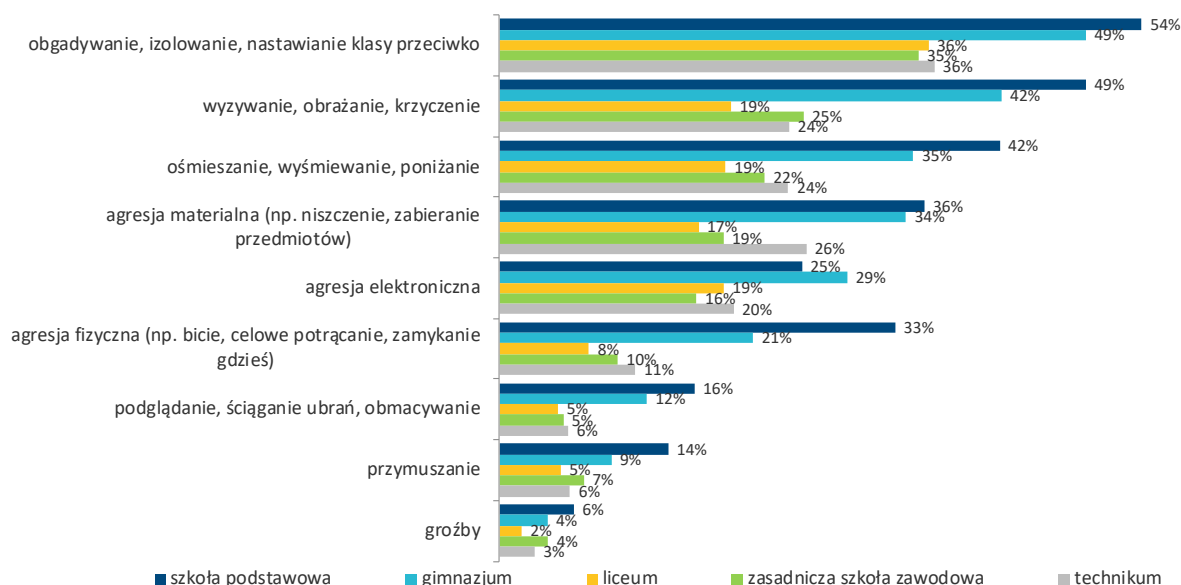
<p>agresja relacyjna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • obgadywanie, izolowanie, nastawianie klasy przeciwko komuś • ośmieszanie lub wyśmiewanie, poniżanie • mówienie kłamstwa na czyjś temat lub obgadywanie • nastawianie klasy przeciwko komuś, namawianie, żeby z kimś nie rozmawiać • wykluczanie ze wspólnych zajęć, zabaw, imprez itp. • wyrzucanie z grup na Facebooku itp. • mówienie lub robienie czegoś, żeby inni się z kogoś śmiali albo żeby kogoś poniżyć, np. wyśmiewanie się, przezywanie, przedrzeźnianie, dokuczanie, pokazywanie nieprzyzwoitych gestów • opowiadanie różnych historii o czyjejś rodzinie, żeby go/ją poniżyć • wymyślanie i rozpowszechnianie plotek o kimś • naśmiewanie się z sytuacji materialnej rodziców
<p>agresja fizyczna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • bicie, celowe potrącanie, zamykanie gdzieś • zamykanie kogoś w szatni lub toalecie • napadanie na kogoś w drodze ze szkoły • szturchanie kogoś, gdy przechodzi korytarzem • potrącanie • wytrącanie książek albo innych rzeczy z ręki • wpychanie na ścianę, podkładanie nogi • wpychanie do damskiej/męskiej toalety i przytrzymywanie drzwi, aby ktoś nie mógł wyjść • celowe rzucanie w kogoś czymś ciężkim • poważne pobicie, które wymaga wizyty u lekarza lub pielęgniarki • atakowanie niebezpiecznym przedmiotem • grożenie, że się kogoś pobije albo zrobi mu krzywdę
<p>agresja elektroniczna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • obrażanie przez Internet lub w SMS-ach, wyzywanie przez Internet lub w SMS-ach, hejtowanie, komentowanie wpisów w Internecie w obraźliwy sposób • grożenie przez Internet • włamanie się na czyjeś konto internetowe, do czyjegoś profilu lub telefonu albo podszywanie się pod kogoś – np. użycie czyjegoś profilu lub telefonu bez jego zgody • wysyłanie niechcianych SMS-ów, e-maili, wpisów, linków, obrazków, zdjęć – np. obraźliwych, obrzydliwych, denerwujących • wbrew czyjejś woli wrzucanie do Internetu (np. na Facebooka, bloga itp.) lub rozsyłanie telefonem informacji, zdjęć i filmów, które ośmieszają tę osobę albo ją poniżają, rozpowszechnianie kłamstw na czyjś temat w Internecie • celowe usuwanie kogoś ze znajomych przez kilka osób albo całą klasę w jakimś serwisie (np. na Facebooku, Instagramie) lub wykluczanie kogoś z jakiejś grupy internetowej
<p>agresja materialna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • kradzież rzeczy lub pieniędzy • niszczenie rzeczy • zmuszanie do oddania czegoś lub kupienia czegoś pod wpływem groźby • robienie czegoś z rzeczami innej osoby bez jej zgody, np. wyrzucanie książki z plecaka • pisanie po czyichś zeszytach lub książkach • zabieranie jedzenia lub częstowanie się czyimś jedzeniem bez pozwolenia
<p>agresja seksualna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • podglądanie • zdejmowanie ubrań • obmacywanie • robienie zdjęć w szatni • opowiadanie erotycznych dowcipów • komentowanie czyjegoś wyglądu w sposób wulgarny • wciąganie do szatni przeznaczonej dla płci przeciwnej • tworzenie list rankingowych, w których porównuje się osoby pod kątem ich atrakcyjności • zakładanie się z innymi, że się kogoś uwiedzie tylko po to, żeby go potem ośmieszyć
<p>agresja werbalna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • przezywanie obraźliwymi słowami • wymyślanie i używanie obraźliwych lub poniżających przezwisk • obrażanie kogoś przy świadkach • naśmiewanie się z kogoś publicznie • drwienie z kogoś publicznie • dogadywanie podczas odpowiedzi na lekcji

III. Ogniwko końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka zachęca uczniów do dyskusji, zadając im pytanie o najczęstsze przejawy agresji w szkołach.

Jak myślicie, jakie zachowania najczęściej występują w szkołach?

Jako punkt odniesienia do dyskusji nauczyciel/nauczycielka pokazuje uczniom wykres 1 dotyczący przemocy w szkole: wyświetla go na rzutniku albo rozdaje wydrukowany na kartkach. Omawia przedstawione na wykresie dane.

Spójrzcie na wyniki badań przeprowadzonych przez Instytut Badań Edukacyjnych wśród 10 993 uczniów z 555 klas. Jak myślicie, dlaczego te rodzaje przemocy najczęściej występują w szkole?

2. Nauczyciel/nauczycielka rozwija temat, zachęcając do dyskusji, który rodzaj agresji jest odczuwany najdotkliwiej.

Jak myślicie, jaki rodzaj przemocy jest najbardziej dotkliwy dla ofiar?

Jako punkt odniesienia do dyskusji nauczyciel/nauczycielka pokazuje uczniom wykres 2 dotyczący przemocy w szkole: wyświetla go na rzutniku albo rozdaje wydrukowany na kartkach. Omawia przedstawione na wykresie dane.

UNIwersYTET
 SWPS

 RESQL

Warszawa, 2020 r.